

Röst 16: Susanna Elfors

Att svära i kyrkan

TJUGOFYRA RÖSTER

OM EVIG TILLVÄXT

PÅ EN ÄNDLIG PLANET

STELLAN Tengroth (RED)

Kapitelvis publicering

Detta är ett av tjugofyra dokument som tillsammans utgör hela innehållet i antologin *Att svära i kyrkan – Tjugofyra röster om evig tillväxt på en ändlig planet* och som under vintern och våren 2014-2015 kommer att publiceras på bland annat Steg3:s webbsida (www.steg3.se)

Samtliga pdf-filer får utan restriktioner spridas och kommer att finnas tillgängliga på:

www.tillvaxtreflektera.se/att-svara-i-kyrkan/pdf

Så länge lagret räcker kan den som pocketbok köpas hos bland annat de större nätbokhandlarna. Och som e-bok lär den överleva sin pappers dito.

Jag när en hemlig dröm om att bli en snällare och grönnare variant av Steve Jobs. En som får världens befolkning att – med samma entusiasm som de idag rattar sina iPhones – ställa om till en hållbar utveckling. Fast samtidigt vill jag inte vara som Jobs. Därmed är det kanske bättre att jag förblir mig själv – en miljöaktivist, tvåbarnsmamma och förortsbo. Jag har bland annat jobbat som miljökonsult, doktorerat i samhällsplanering och miljö på KTH och startat ekoguiden Asfaltblomman. Numera driver jag det egna företaget Sustopia och försöker hjälpa företag och organisationer att ställa om till att bli mer hållbara. Jag tycker om att gå vilse i skogen.

Sedan drömmer jag om att skriva mer. Den här antologin kan kanske vara en början.

Susanna Elfors

En hyllning till den gröna förorten

Fler och fler människor bor i städer och världens städer förväntas växa. I många städer – till exempel Stockholm – är det inte bara något som sker, det är också något som stadens ledning planerar för och vill ska hända; detta motiveras med att Stockholm ska bli en ”promenadstad” där vi kan gå längs med boulevarder kantade med kaféer från norr till söder. *Promenadstaden* är också titeln på Stockholms översiktsplan. En betydligt trevligare titel än *Bilstaden*, vilket är namnet på en skrift från 1960 som har präglat Stockholms tidigare planering.

I praktiken innebär dock ”promenadstaden” expansion och bortträngning av grönområden. Läser man Stockholms översiktsplan är det ganska tydligt. En enkel sökning visar att ordet ”tillväxt” används 39 gånger – ofta i kombinationen ”hållbar tillväxt” – en ordkombination som nämns 21 gånger i översiktsplanen.

Argumenten för ”promenadstaden” är många och ofta miljörelaterade. Med täta städer minskar vi bilbehovet och skapar bättre boendemiljöer än dagens förorter som anses vara trista och livlösa. Men är det verkligen så? Är förorterna verkligen så förskräckliga och ohållbara att vi måste eliminera dem? Är det inte snarare städernas snabba tillväxt som är det ohållbara? Jag kommer här inte bara att svära i tillväxtkyrkan utan också i debatten om våra städers utseende genom att hylla de gröna förorterna, även kallade grannskapsenheter, och visa hur

de kan bli modeller för den samhällsomställning som måste göras.

Min barndoms förort

Först vill jag berätta vad som har format min egen syn på förorten. När jag var sex år gammal skildes mina föräldrar och jag flyttade med min mamma till 1950-talsförorten Fruängen i södra Stockholm. Det var sent 1970-tal då vi lämnade stenstaden och det konservativa Östermalm där jag under ordnade former hade lekt med dockor hos grannflickan och tillbringat varje helg på Skansen. En ny och friare värld öppnade sig när jag och mamma flyttade till ”gula gården”, en stor grönskande gård omgiven av trevåningshus i gult tegel.

Överallt fanns det barn och vi fick röra oss fritt eftersom det inte fanns några bilar på våra gårdar eller på stigarna däremellan. Det betydde förstås inte att våra liv var bilfria, eftersom E4:an ständigt brusade i bakgrunden – men ändå, det var betydligt friare än på Östermalm där bilarna rusade förbi utanför porten och den enda plats där jag kunde leka ute var på en trist och mörk innergård.

På gula gården ordnades ständigt gemensamma fester med ärtsoppa eller chili con carne och vi lyssnade på Nationalteatern. I källaren till ett av husen fanns något som kallades för ”yngreverksamheten”, dit vi gick för att pyssla och spela pingis. Jag gjorde vaxtryck med texten ”Vi vill leva utan kärnkraft, men med vind och vatten”, som jag sedan delade ut till grannarna. En kompis pappa, som hade mustasch, träskor och ”Nej tack, atomkraft”-

tröja, satte genast upp min lapp på dörren. Han var för övrigt en gerillaodlare innan ordet fanns, och han rev bort de trista taggbuskarna i rabatten för att odla hal-lon, majs, potatis och grönsaker. Hyresvärden kom och hotade honom med polisen, men han struntade i detta och fortsatte odla.

Det var lite som i filmen *Tillsammans*, fast mycket bättre eftersom det varken förekom promiskuitet eller utnyttjande av barn. Vi var bara tillsammans. Det var en spännande tid där i förorten i slutet på 1970-talet.

Från gemenskap till hållbar tillväxt

Men min tidiga barndoms 1970-tal övergick i 1980-tal. Socialdemokraterna valde linje 2 i kärnkraftsdebatten. Mamma och jag flyttade till bostadsrätt. Jag skaffade rosa mockastövlar och Adidasoverall. Vi slutade att äta chili con carne och i det nya huset hölls inga gårdsfester. Det var ingen slump att jag och min kompis spelade Nya Finans. Vi levde ju i en tid då tidningarna skrev om yuppies och champagne.

Tidsandan avspeglade sig också i stadsplanedebatten. Visserligen levde medvetenheten och viljan till en alternativ samhällsutveckling kvar några år till, varför flera kollektivhus och ett antal ekobyar byggdes under 1980-talet; men kommunerna övergav successivt tanken på att ens försöka styra stadsplaneringen. Byggherrarna fick den makten, och istället för planerade förorter byggdes det antingen ”stadsmässigt”, ”villamattor” eller lite hur som helst.

Även mitt Fruängen kom att kännas trist och grått, och under tonåren kom också jag att ogilla förorten. Borta var det gemensamma och det som återstod var ett dött centrum omgivet av bostadshus i urvattnade grådaskiga pastellfärger. Det enda intressanta var tunnelbanan som förde oss till T-centralen och Drottninggattans myllrande shoppingstråk där vi frossade i färgglada H&M-plagg.

Den individualistiska ideologin kom att bli alltmer förhärskande, och de ekostadsdelar som har byggts under senare år har därför snarare präglats av grön teknik och ändrade hushållsvanor än av gemensamma lösningar. Hammarby Sjöstad och Västra Hamnen – två av de största satsningarna på hållbart byggande i Sverige – hade som ursprungligt mål att bidra till ändrad livsstil och social gemenskap, men den avreglerade byggmarknaden ledde istället till bostäder med stora fönster utformade för en övre medelklass (Green, 2006).

Nu mera råder det också en enighet bland de flesta stadsplanerare att förorterna ska förtätas bort till förmån för ett utvidgat stadsliv. Stadslivet har blivit normen för hur vi ska leva, något som till exempel beskrivs i boken *Vykort från Utopia* (Andersson, 2012). Ytligt sett kan det tyckas vara en sympatisk lösning att alla kan promenera från norr till söder och att dessa promenadgator kantas av kaféer och trivsamma kvartersbutiker. Men frågan är hur det blir i praktiken; idag byggs fler och fler grönområden igen med bostäder, gator och vägar. I Stockholm vill stadens ledning ändra byggreglerna så att det går att bygga hus i extremt bullriga områden nära trafikleder.

Och stadsplanerarnas visioner om stadsliv och förtätning rimmar utmärkt med stadens och samhällets mål som handlar om tillväxt. Precis som ekonomin förväntas staden att växa.

Vad är det för fel med att staden växer då? Ska vi förhindra dem som vill flytta till staden att göra det? Nej, självklart ska alla vara välkomna, och det behöver byggas för att få bort bostadsbristen i många städer. Men är det ett självändamål att städerna ska växa? Enligt Stockholms översiktsplan (som följaktligen också heter Promenadstaden) är det så:

Stadens uttalade ambition är att främja en fortsatt befolkningsökning och växtkraft inom näringslivet och i andra verksamheter.

Detta innebär att vi aktivt ska föra en politik i Stockholm (och i andra storstäder) för att locka hit folk, vilket sker på bekostnad av mindre orter och av glesbygden. Därmed kommer vi att behöva bygga *många* nya hus. I översiktsplanen kallas det för ”hållbar tillväxt” eftersom husen som byggs helst bör vara energisnåla och byggda med sunda material, något som är långt ifrån sanningen eftersom de hus som miljöcertifieras idag utgör endast en liten del av allt som byggs.

Men hur hållbar är principen att staden ska växa ohämat? Även om vi (i bästa fall) bygger nya ekohus kommer också dessa att kräva resurser och framför allt ta mark i anspråk, mark som kan användas för odlingar, ekosystemtjänster och rekreation. Hur rimmar en ”promenadstad” av megapolisk storlek med oljekris och andra resurskriser? Hur klarar vi mat- och vattenförsörjning då?

I boken *The Hungry City* av Carolyn Steele (2009) beskrivs staden ur ett matperspektiv, och vikten av en hållbar matproduktion och distribution betonas. Det är ett perspektiv som annars saknas i den nämnda boken *Vykort från Utopia* av arkitekten Ola Andersson och *Stadens Triumf* av forskaren Edward Glaeser. Båda böckerna hyllar den täta staden men förbiser helt resursfrågan; det enda som flödar i deras städer är idéer. I synnerhet i Glaesers bok handlar stadslivet om näringslivet och om hur staden skapar företag och handel, men visst finns det även ett stadsliv som inte handlar om kommers?

Kasta inte ut förorten med badvattnet

Både min forskning som doktorand på KTH för några år sedan och mina erfarenheter i verkliga livet visar på att det faktiskt finns en annan sorts stadsliv än promenadstadens, låt oss kalla det ”förortsliv”. Jag bor själv idag i Bagarmossen som – liksom Fruängen – är en förort, en så kallad ”grannskapsenhet” från 1950-talet. Grannskapsenheterna tillkom eftersom 1940-talets tongivande stadsplanerare, socialdemokraten Uno Åhrén, tyckte att bebyggelsen skulle gynna ”demokratiska människor”. Detta var precis efter andra världskriget och allt gjordes för att bekämpa odemokratiska strömningar, även att försöka ”bygga” bort dem med det som idag kallas för ”social ingenjörskonst”. Inspirerad av den amerikanske sociologen Clarence Perrys idéer från 1920-talet om så kallade ”Neighbourhood Units” skrev Åhrén skriften *Ett planmässigt samhällsbyggande* (SOU 1945:63) om behovet av att bygga grannskapsenheter. Hans skrift kom att få

ett stort inflytande på vår bebyggelse – mellan 1945 och 1970 byggdes det grannskapsenheter över hela landet. Grannskapsenheterna kännetecknas av att de innehåller 5 000–10 000 invånare – lagom för att skapa underlag för en grundskola. I varje grannskapsenhet finns ett centrum omgivet av bostäder och en grundskola. Enheterna är avgränsade sinsemellan av grönområden och trafikleder. I själva grannskapsenheterna eftersträvas bilfrihet (en av orsakerna till detta är att Perry oroades mycket över alla barn som dog i trafiken redan på 1920-talet). Därför är gatorna i grannskapsenheterna matargator vars enda syfte är att leda bilar till och från bostadsområdena. För att främja demokrati finns det också gott om lokaler för gemensamma aktiviteter.

Det går inte att förneka att grannskapsenheterna, som vi numera kallar för förorter, har många problem idag. Här finns utsatta människor, dåligt handelsutbud i centrum, vandalism och trafikleder som bullrar i fjärran. Flera grönområden är också trista och illa skötta. De nyare grannskapsenheterna är också en del av miljöprogrammet, och där har ursprungstanken om småskalighet och god arkitektur ersatts med storskalighet och elementbyggda hus.

Detta innebär dock inte att man behöver kasta ut barnet med badvattnet. För det finns mycket som är positivt. Här kommer en berättelse om hur det ser ut där jag bor i Bagarmossen.

Folkodlare och gerillaodlingar

Även i Bagarmossen finns de problem som nämns ovan, men det finns också ett spirande engagemang bland de boende. I nätverket ”Linje 17 – för sjutton”, som har namn efter vår t-banelinje, anordnas en mängd aktiviteter som bidrar till ett hållbart lokalsamhälle. Ett exempel är ”Linje 17 Frukt”, vilket är en grupp som kontaktar villaägare och ber att få plocka de äpplen som villaägarna inte har tid eller möjlighet att plocka själva. Skörden delas i tre delar: en del ges bort till förskolor och äldreboenden, en del delas ut vid tunnelbanestationen och den sista delen går till plockarna. En annan grupp, ”Folkodlarna”, odlar tillsammans och ytterligare några andra har startat en gerillaodling på en övergiven plats. Jag kom dit vid invigningen och möttes av planter, flöjtspel och tillverkning av bikupor för vildbin. Det påminde lite om gårdsfesterna i Fruängen på 1970-talet.

För ett tag sedan brann det i grannförorten Skarpnäck, och det ledde till en enorm lokal hjälpinsats; många människor hjälpte till genom att ge bort kläder och saker, samla in pengar och helt enkelt stötta dem som blev utan bostad, varav många saknade hemförsäkring.

Flera i Bagarmossen med omnejd ordnar också klädbyttardagar där vi samlas under trevliga former för att förnya våra garderober på ett resurssnålt sätt. Tack vare gemensamma lokaler är det lätt att mötas och det är ofta också möjligt att ta med sig barn på mötena. De som arbetar i nätverken och grupperna är kanske inte några kända miljöprofiler, men de flyger heller inte jorden runt för att delta vid klimatkonferenser och misslyckade

klimatförhandlingar. Istället gör de saker tillsammans – bortom individualismen.

Ett hållbart förortsnav

Med stöd av staden och nya satsningar skulle dessa initiativ kunna vidareutvecklas och göra Bagarmossen till en modell för omställningen till ett hållbart samhälle. Kanske behövs viss förtätning, men idén om att bebygga grönområdena här känns märklig med tanke på att vi i framtiden riskerar resursbrist och kan behöva Bagarmossens grönytor för ekosystemtjänster, rekreation och delar av matförsörjningen (för hela matförsörjningen räcker inte förortens närområde). Så här ser alltså min vision ut om det framtida Bagarmossen bortom promenadstaden. Flera av tankarna kan appliceras på andra grannskapsenheter eller förorter.

Det är en solig vårdag år 2030. Körsbärstråden som blommade år 2013 blommar även nu och gör centrumet oändligt vackert. De grå 1950-talshusen har kompletterats med nya hus i en mångfald av former och färger. Variationen beror på att de boende själva har planerat husen i så kallade byggemenskaper. Eftersom staden ger förmåner till de byggemenskaper som bygger energieffektivt och även bidrar till energiproduktionen glittrar solceller och solfångare på fasader och tak.

Precis som år 2013 är centrumet bilfritt och torget är fullt av folk. Tomma lokaler är dock ett minne blott. Biltrafiken har minskat på grund av höjda bensinpriser men också tack vare en medveten politik som har infört parkeringsavgifter även i förorten och gynnat bilpooler.

Detta har lett till minskad trafik och ett kraftigt uppsving för den lokala handeln.

Utöver matbutiker, kaféer, restauranger och några konventionella butiker finns här flera exempel på en cirkulär ekonomi med uthyrning och utlåning av kläder, verktyg, bilar och cyklar. Dessa verksamheter har växt fram dels för att Bagarmossens invånare har tagit sådana initiativ, dels för att bostadsbolag och staden har gynnat denna utveckling. Den lokala lådcykeltillverkaren (som låg i utkanten av Bagarmossen år 2013) har år 2030 en butik i centrum. Även det mobila äppelmusteriet som startade år 2012 har en butik där de säljer lokalproducerad saft och sylt.

I skogen utanför centrum blommar plommonträd, äppelträd och slånjärsbuskar. En grupp människor plockar små gröna nässelblad. Bagarmossen är fullt av skogsträdgårdar där alla kan plocka frukt, bär och ätliga växter. De mest risfyllda skogarna har rensats upp och det finns flera konstverk, utegym och lekplatser som lockar folk att vistas där. 2010-talets idé om att grönskan skulle utgöra ”barriärer” känns absurd.

När man vandrar längs de bilfria stigarna möts man av terrasser och uteplatser där de boende fikar och umgås ute i vårsolen. Bostadsbolaget har i samband med ombyggnation öppnat upp de stängda fasaderna med balkongdörrar och uteplatser. Därtill har flera gemensamma odlingar anlagts och de drivs av lokala odlings-samfälligheter.

I samband med upprustningen har husen fått passivhusstandard, vilket innebär att de inte kräver någon tillförsel av värme mer än när det är mycket kallt. Varm-

vattnet värms av solfångare och solceller. Intelligent elsystem har minskat elbehovet radikalt. Men ett hållbart boende handlar inte bara om teknik. En viktig satsning har varit att göra bostäderna mer yteffektiva, eftersom mindre boendeytor per person också innebär minskad energianvändning.

Ett sätt att göra bostäderna yteffektiva är att skapa kollektiva lösningar, och i Bagarmossen år 2030 finns en mängd sådana, även om de inte kallas för kollektiv eller kollektivhus. Det handlar om allt från matlag till gemensamma utrymmen för gäster, fester och arbete i bostadsområdet. Allt det gemensamma gör det möjligt att bo ytsmart. Dessa lösningar underlättar också för ”stjärnfamiljerna”, de familjer som lever i andra konstellationer än kärnfamiljen.

Som ett nav i den gröna kil som förbinder Bagarmossen och Skarpnäck ligger det gamla 1700-talstorpet Bergholmstorpet. År 2030 är det ett omställningscentrum med odlingskola. Jag önskar bara att min kompis pappa, han med mustaschen, kunde komma dit och berätta om hur han grävde bort taggbuskarna och odlade majs på 1970-talet i Fruängen.

Litteratur

- Andersson, O (2012) *Vykort från Utopia: Maktens Stockholm och medborgarnas stad*. Dokument press.
- Elfors, S. (2006) *Environmental Research as a Tool for Change. Theoretical and methodological implications from two case studies producing knowledge for environmentally sustainable housing*. Doktorsavhandling, Institutionen för samhällsplanering och miljö. KTH
- Glaeser, E (2012) *Stadens triumf*. SNS Förlag.
- Green, A. (2006) *Hållbar energianvändning i svensk stadsplanering. Från visioner till uppföljning av Hammarby Sjöstad och Västra hamnen*. Hammarby Sjöstad och Västra hamnen. Doktorsavhandling, Tema Teknik och social förändring. Linköpings universitet
- SOU 1945:63/ Uno Åhrén: *Ett planmässigt samhällsbyggande: särtryck ur bostadssociala utredningen*.
- Steel, C (2009) *The hungry city: How Food Shapes Our Lives*. Vintage.
- Stockholm (2012) *Promenadstaden – Översiktsplan för Stockholm*.
- Wessel O.A., Tunström, M., Bradley, K (2005) *Bor vi i samma stad? Om stadsutveckling mångfald och rättvisa*. Pocky.
- Institutionen för stadsbyggnad vid Tekniska högskolan (1960). *Bilstaden*. Nyutgåva 2010 Stockholmiana.

Webbsajter

Förortsutveckling i Hökarängen:

www.hallbarahokarangen.com

Linje17: www.linjesjutton.se

Sustopia om hållbar stadsutveckling: www.sustopia.se